

KAZIMIERZ BRANDYS — KALENDARIUM

Marcin WOLK (Uniwersytet Mikołaja Kopernika)

W kalendarium starano się uwzględnić ważniejsze fakty zarówno z życia publicznego, jak i prywatnego Kazimierza Brandysa. Tam gdzie to było możliwe — zwłaszcza w odniesieniu do okresu II wojny światowej, działalności opozycyjnej i pierwszych lat pobytu pisarza na emigracji — rekonstrukcja wydarzeń jest szczegółowa. Kalendarium podaje również informacje o wszystkich polskich wydaniach książkowych utworów Brandysa (przy czym wydania po 1989 roku potraktowano osobno), o wybranych publikacjach w czasopiśmie (w tym o pierwodrukach wyprzedzających publikację książki o co najmniej rok), a także krótko powiadamia o adaptacjach teatralnych, radiowych i telewizyjnych (w wyborze) oraz o przekładach zagranicznych; nie obejmuje natomiast informacji o opracowaniach na temat twórczości Kazimierza Brandysa ani o drukowanych wywiadach z pisarzem. Uwzględniono filmy fabularne zrealizowane na podstawie twórczości Brandysa oraz te, których był współtwórcą, a także ważniejsze filmy dokumentalne poświęcone pisarzowi.

Za pomoc w dotarciu do potrzebnych wiadomości i dokumentów, uściślenie informacji oraz skorygowanie błędów i przeoczeń dziękuję PT: Agnieszce Grudzińskiej, Giovannie Tomassucci, Stanisławowi Beresowi, Jerzemu Smulskiemu, Przemysławowi Kanieckiemu i Arturowi Hellichowi. Wszystkie osoby, które mogłyby pomóc w uzupełnieniu wiedzy o życiu Kazimierza Brandysa, bardzo proszę o kontakt: Marcin.Wolk@umk.pl.

KALENDARIUM

1916

27 października w Łodzi Kazimierz Brandys rodzi się jako drugi syn Henryka Brandysa, kupca i finansisty, absolwenta warszawskiego gimnazjum Górskiego, i Eugenii z domu Landau. Oboje rodzice pochodzili ze spolonizowanych rodzin żydowskich.

Rodzina mieszka w Łodzi najpierw przy ul. Zielonej, później przy ul. Przejazd 20. Kazimierz Brandys pobiera nauki początkowo w domu.

1925–1932

Kazimierz Brandys uczy się w Szkole Zgromadzenia Kupców Miasta Łodzi (gimnazjum typu matematyczno-przyrodniczego, gdzie prowadzona jest m.in. nauka języka angielskiego).

W czasie kryzysu gospodarczego Henryk Brandys traci majątek.

1932

W sierpniu rodzina Brandysów przeprowadza się do Warszawy. Zamieszkują na krótko u krewnych: Celiny (z domu Landau, siostry matki) i Jana (piłsudczyka, w młodości aktora i żołnierza POW) Rajgrodzkich przy ul. Chmielnej 26, a później w kamienicy przy ul. Lwowskiej 5.

1932–1934

W Warszawie Kazimierz Brandys uczęszcza do humanistycznego gimnazjum im. Mikołaja Reja, gdzie w 1934 roku zdaje maturę. Jego nauczycielem języka polskiego jest Leon Rygier. Do tej samej klasy chodzą Antoni Andrzejewski, Hilary Koprowski, Witold Kula i Jerzy Kamil Weintraub. W latach gimnazjalnych działa w tajnej (lecz kontrolowanej przez władze) Filarecji. Kilka miesięcy przed maturą poznaje przyszłą żonę — Marię Zenowicz, uczennicę gimnazjum im. Anieli Wereckiej.

1933

Za radą L. Rygiera debiutuje w dwutygodniku „Kuźnia Młodych” (nr 7) recenzją z inscenizacji *Carewicz* Gabrieli Zapolskiej w Teatrze im. G. Zapolskiej. W latach 1933–1934 prowadzi w „Kuźni Młodych” dział „Z teatru”, publikuje kilkanaście recenzji. Styka się z innymi współpracownikami pisma, m.in. Erwinem Axerem, Gustawem Herlingiem-Grudzińskim, Waławem Iwaniukiem, Janem Kottem, Ryszardem Krygiere (jednocześnie kolegą szkolnym), Jerzym Lerskim, Leo Lipskim, Alfredem Łaszowskim, Ryszardem Matuszewskim, Tadeuszem Nowakowskim, Tadeuszem Róże-wiczem, Janem Twardowskim, Witoldem Wirpszą, Olgierdem Zdrojewskim.

1934

W październiku wstępuje na Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego (od 1935 Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego), gdzie studiuje — powtarzając pierwszy rok — do uzyskania tytułu magistra praw w czerwcu 1939.

Po osiągnięciu pełnoletniości przyjmuje chrzest rzymskokatolicki.

Wstępuje do prostanacyjnego Legionu Młodych. W latach 1934–1939 bierze udział w akcjach tzw. jednolitego frontu lewicy (zwolenników porozumienia PPS z komunistami); publikuje artykuły w pismach „Sygnały”, „Walka Młodych”, „Młodzi Idą”, „Akademik Socjalista”; styka się z działaczami lewicowymi: Stanisławem Dubois, Władysławem Pietrzykowskim, Leszkiem Raabe.

Na uniwersytecie zaprzyjaźnia się z Ryszardem Matuszewskim i Janem Kottem. Bierze udział w spotkaniach Koła Polonistów UW, którego prezesem był Stefan Żółkiewski.

1936

Wstępuje do Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej, gdzie przez pewien czas kieruje sekcją uniwersytecką w zarządzie warszawskim (do jego rozwiązania przez władze w 1938 roku). W kolejnych latach bierze udział w spotkaniach dyskusyjnych, akcjach ulotkowych, wiecach i marszach antyfaszystowskich, jako członek straży porządkowej ściera się z bojówkami Falangi.

1937

Po wprowadzeniu na uniwersytecie tzw. getta ławkowego oboje z Marią Zenowicz, wówczas studentką historii sztuki, nie chodzą na wykłady lub stoją podczas nich, protestując przeciw segregacji (przepis bezpośrednio Brandysa nie dotyczy jako studenta wyznania rzymskokatolickiego).

Kazimierz Brandys pracuje jako inkasent w biurze swojego ojca. Pod koniec roku Henryk Brandys pod zarzutem szerzenia paniki na giełdzie warszawskiej zostaje na kilka tygodni osadzony w Berezie Kartuskiej, a przez prasę przetacza się wymierzona w niego kampania o zabarwieniu antysemickim. Kazimierz Brandys próbuje interweniować w jego sprawie w Brześciu Litewskim.

1938

Rewizja policyjna w mieszkaniu Brandysów przy ul. Lwowskiej w związku z działalnością Kazimierza Brandysa w ZNMS.

Kazimierz Brandys bywa w kawiarni Zodiak, przy stoliku Witolda Gombrowicza, gdzie w tym i kolejnym roku poznaje m.in. Ewę i Stefana Otwinowskich, Zuzannę Ginczankę oraz Adolfa Rudnickiego.

1939

W czerwcu ogłasza w lwowskich „Sygnałach” (nr 71) *List otwarty do Pana Dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu J. Piłsudskiego w Warszawie, prof. R. Rybarskiego* w sprawie dyskryminacji studentów ze względu na pochodzenie.

Rodzina Brandysów zamieszkuje w blokach ZUS przy ul. Asnyka.

Wybuch wojny zastaje Kazimierza Brandysa w Warszawie; zgłasza się do wojska, jednak nie zostaje wcielony do armii. Oblężenie miasta spędza wraz z rodzicami przy ul. Asnyka (okres utrwalony w *Mieście niepokonanym*). Brat Marian (ur. 1912 w Wiesbaden), żołnierz kampanii wrześniowej, po kapitulacji trafia od obozu jeniec-

kiego; jest więziony m.in. w oflagu II C w Woldenbergu (obecnie Dobiegniew), gdzie dzięki postawie ogółu więzionych nie wydano SS oficerów pochodzenia żydowskiego.

1940

W sierpniu lub wrześniu Henryk Brandys zostaje aresztowany przez władze niemieckie za odmowę noszenia opaski naznaczającej Żydów; 20 grudnia umiera na serce w więzieniu na Pawiaku. Mieszkanie przy ul. Asnyka rekwirują Niemcy.

1941–1943

Kazimierz Brandys — od pewnego momentu z matką (która przez kilka miesięcy po śmierci męża przebywała w getcie) — mieszka kolejno przy ul. Filtrowej i na Żoliborzu. Idąc za namową ojca, uczy się języka angielskiego; jego nauczycielem jest Stephen Willys (który w 1943 roku zostaje rozstrzelany przez Niemców).

Stołuje się w jadłodajni Komitetu dla Literatów Polskich przy ul. Foksal, prowadzonej przez Jadwigę Goetlową. Nawiązuje znajomość z Jerzym Andrzejewskim, Tadeuszem Brezą, Zofią Nałkowską, Władysławem Tatarkiewiczem, Jerzym Zawieyskim; styka się również z Janem Emilem Skiwskim.

Pisze powieść pt. *Urodziny* (fragmenty odczytuje w 1942 na wieczorze w mieszkaniu Ewy i Stefana Otwinowskich przy ul. Słonecznej). Krytycznie recenzuje ją w liście do autora Czesław Miłosz. Utwór nigdy nie został wydany w całości (fragmenty ukazały się po wojnie w „Dzienniku Polskim” 1945 nr 285 i „Świecie Młodych” 1948 nr 55 lub zostały włączone do powieści *Antygona*). Z rąk J. Andrzejewskiego Kazimierz Brandys otrzymuje 1000 zł subwencji. Przy tej samej ulicy co Otwinowscy mieszka w wynajętej kawalerce Maria Zenowicz, jej sąsiadami są Tadeusz i Zofia Brezowie. U Otwinowskich Kazimierz Brandys poznaje m.in. Stanisława Dygata, a także Michała Walickiego, Andrzeja Krasińskiego i Stanisława Zamecznika.

Od 1941 roku Kazimierz Brandys wraz z matką mieszka u Stanisława i Ireny Średnickich przy ul. Narbutta 52 (Irena Średnicka, z domu Rybicka, była koleżanką szkolną Marii Zenowicz, Stanisław Średnicki — kolegą Kazimierza Brandysa z „Kuźni Młodych”). Gospodarze wiedzą, że ich lokatorzy przedstawili fałszywe dokumenty i dla czego się ukrywają; w mieszkaniu działa także wytwórnia fałszywych papierów dla Żydów zgłaszających się na roboty do Rzeszy. Brandysowie wyprowadzają się stamtąd ok. 25 lipca 1943, po zatrzymaniu Kazimierza Brandysa przez granatowych policjantów (prawdopodobnie w wyniku donosu), wykupieniu się i rewizji w mieszkaniu. Matka pisarza zamieszkuje tymczasowo przy ul. Kruczej.

Przez cały okres okupacji Kazimierz Brandys posługuje się fałszywym nazwiskiem (Borowiecki, a od jesieni 1943 prawdopodobnie Tadeusz Chamski) i ogranicza kontakty towarzyskie; utrzymuje się z handlu (m.in. sprzedaży biżuterii matki oraz obrazów z kolekcji ojca i ciotki), a także pieniędzy, które Henryk Brandys przekazał swojemu wspólnikowi nazwiskiem Balary, a ten je lojalnie spłacał. Pisuje artykuły do konspiracyjnego pisma socjalistycznego „Barykada Wolności”.

Część rodziny pisarza zarówno ze strony ojca, jak matki umiera już na początku wojny, jeszcze przed zamknięciem getta w Warszawie, część ginie w getcie lub poza nim. Kuzynowie: Tadeusz Brandys oraz Witold i Władysław Landauowie, zostają wywiezieni do obozu zagłady.

W kwietniu 1943, po wybuchu powstania w getcie warszawskim, Kazimierz Brandys wielokrotnie przychodzi na ul. Bonifraterską, pod mury dzielnicy zamkniętej.

Od października 1943 mieszka przy ul. Solec 103. W tym samym domu ukrywa się jeszcze kilka osób pochodzenia żydowskiego. Zarówno właściciel mieszkania, jak administratorka domu i sąsiedzi wiedzą, z jakiego powodu Kazimierz Brandys się ukrywa.

Pisarz zaczyna pracę nad powieścią *Drewniany koń*.

1944

1 sierpnia wybuch powstania warszawskiego zastaje go na Solcu. Wraz z innymi mieszkańcami domu pełni dyżury przeciwpożarowe. Styka się ze znanym sobie sprzed wojny mecenasem Maurycym Herlingiem-Grudzińskim (bratem Gustawa), działaczem Rady Pomocy Żydom „Żegota”, walczącym na Powiślu. Ginie Jan Rajgrodzki, wuj Brandysa.

Po zajęciu przez Niemców Powiśla we wrześniu Kazimierz Brandys przedostaje się do Śródmieścia, gdzie przebywała Maria Zenowicz. Po upadku powstania wraz z nią i jej rodzicami trafia do obozu przejściowego w Pruszkowie, skąd wydostają się dzięki pomocy doktora Rakowieckiego, lekarza, sąsiada z Solca, i sfalszowaniu przez Kazimierza Brandysa zaświadczenia lekarza obozowego.

Ukrywają się pod Warszawą, we wsi przy dworze Emilin koło Jajkovic (Grójeckie). Poznają tu m.in. Jadwigę Gosławską-Minkiewicz („Kropkę”).

Tam także Kazimierz Brandys i Maria Zenowicz biorą ślub. Pozostają na wsi do wkroczenia Armii Czerwonej (opis tego okresu znalazł się w opowiadaniu *Niedźwiedź*).

Pod koniec wojny matka pisarza umiera w Kończycach koło Michałowic, dokąd wywieziono ją po upadku powstania warszawskiego; zostaje pochowana na wiejskim cmentarzu.

1945

W styczniu Kazimierz Brandys wraz z żoną dociera do Lublina, gdzie nawiązuje współpracę z redakcją „Odrodzenia”.

W lutym wstępuje do Związku Zawodowego Literatów Polskich (od 1949 — Związek Literatów Polskich; jest jego aktywnym członkiem do rozwiązania w 1983 roku).

Późną wiosną, po kilkutygodniowym pobycie w Warszawie, Brandysowie zamieszkują w Krakowie, w Domu Literatów przy ul. Krupniczej 22.

Kazimierz Brandys publikuje prozę artystyczną, szkice i publicystykę w „Odrodzeniu”, „Przekroju”, „Twórczości”, „Nowych Widnokręgach” i prasie codziennej.

Pracuje nad utworami *Miasto niepokonane* i *Drewniany koń*.

1946

Ukazują się debiutanckie książki Kazimierza Brandysa — *Miasto niepokonane. Opowieść o Warszawie* (Książka, Warszawa; liczne wydania kolejne, wyd. 13: PIW, Warszawa 1974; przekłady na języki: angielski, bułgarski, czeski, francuski, serbsko-

-chorwacki) oraz *Drewniany koń. Powieść* (SW Czytelnik, Warszawa; pierwodruk fragm. „Twórczość” 1945 z. 3, „Odrodzenie” 1945 nr 48).

W maju na zaproszenie redakcji tygodnika „Kuźnica” pisarz przenosi się do Łodzi; zostaje sekretarzem redakcji, a potem kierownikiem działu prozy w tym czasopiśmie. Kazimierz i Maria Brandysowie mieszkają, podobnie jak reszta zespołu redakcyjnego, w domu Związku Literatów przy ul. Bandurskiego 8 (ich sąsiadem jest Jan Brzechwa). We wrześniu Kazimierz Brandys wyjeżdża z żoną na sześć tygodni do Paryża. 16 września w „Kuźnicy” nr 35 ukazuje się szkic Brandysa *Fakty i widma*, dotyczący pogromu kieleckiego.

W grudniu wraz z grupą pisarzy zgromadzonych wokół „Kuźnicy” wstępuje do Polskiej Partii Robotniczej (od 1948 — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza); angażuje się w kampanię propagandową przeciwko Polskiemu Stronnictwu Ludowemu. Kontynuuje działalność publicystyczną na łamach „Kuźnicy” i innych pism.

1947

Pisze powieść *Samson* (wyd. SW Czytelnik, Warszawa 1948, pierwodruk fragm. „Kuźnica” 1947 nr 21–25, 51/52; przekłady: bułgarski, czeski, hiszpański, jidysz, łotewski, serbsko-chorwacki, szwedzki, włoski — dwukrotnie), a potem kolejne części cyklu powieściowego *Między wojnami* (*Antygona* — wyd. SW Czytelnik, Warszawa 1948; przekłady: bułgarski, czeski, serbsko-chorwacki, słowacki; *Troja miasto otwarte* — wyd. SW Czytelnik, Warszawa 1949, pierwodruk „Życie Warszawy” 1949 nr 278–359; przekłady: czeski, słowacki; adaptacja Teatru TV w reż. Andrzeja Szafiańskiego w 1960; *Człowiek nie umiera* — wyd. SW Czytelnik, Warszawa 1951, pierwodruk fragm. „Nowa Kultura” 1950 nr 4; przekłady: czeski, niemiecki, rosyjski; adaptacje: radiowa w reż. Kazimierza Rudzkiego w 1952, filmowa: etiuda Sylwestra Chęcińskiego w 1955; wyd. łączne: SW Czytelnik, Warszawa 1953, 5 wydań do 1955, później w Polsce niewznawiane; przekład rosyjski).

Ogłasza teksty publicystyczne w „Kuźnicy” i pismach codziennych.

1948

Otrzymuje Nagrodę Literacką Miasta Stołecznego Warszawy za *Miasto niepokonane*.

Jako kierownik działu prozy „Kuźnicy” umożliwia w numerze 12 druk opowiadania J.P. Sartre’a *Pod ścianą* (*Le mur*; w przekładzie Stanisława Dygata), za co w 1950 roku złoży partyjną samokrytykę.

1949

Wiosną wraz z redakcją „Kuźnicy” Kazimierz i Maria Brandysowie przenoszą się do Warszawy. Zamieszkują przy ul. Iwickiej, w domu przydzielonym redakcji przez Jerzego Borejszę.

1950

Kazimierz Brandys wchodzi w skład redakcji „Nowej Kultury” (powstałej z połączenia „Kuźnicy” i „Odrodzenia”), jest jej członkiem do 1952 roku.

Otrzymuje Nagrodę Państwową II stopnia za cykl *Między wojnami*. Zostaje członkiem prezydium Zarządu Głównego ZLP, kieruje pracą sekcji prozy.

1952

Wchodzi w skład Rady ZAiKS (jest w niej do 1956).

Zostaje odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Wchodzi do egzekutywy podstawowej organizacji partyjnej PZPR w ZLP.

1953

Publikuje dramat *Sprawiedliwi ludzie. Sztuka w trzech aktach siedmiu odsłonach* (SW Czytelnik, Warszawa; prapremiera w tym samym roku w Teatrze Polskim w Warszawie w reż. Aleksandra Bardiniego; wyd. 2 w oprac. scenicznym A. Bardiniego: 1954; przekład rosyjski).

Otrzymuje odznakę „Odbudowa Warszawy”.

1954

Publikuje powieść *Obywatele* (SW Czytelnik, Warszawa; pierwodruk: „Twórczość” 1953 z. 1–4, 9–11; kilka wydań; po 1955 w Polsce nie wznawiana; przekłady: białoruski, bułgarski, chiński, czeski, estoński, hiszpański, rosyjski, ukraiński, węgierski).

Wiosną odbywa dwumiesięczną podróż po ZSRR (m.in. z Tadeuszem Bairdem, Jackiem Bocheńskim, Witoldem Rowickim).

W czerwcu wygłasza referat na VI Walnym Zjeździe Delegatów ZLP w Warszawie (tłumaczony na języki francuski, niemiecki, rosyjski).

Zostaje członkiem polskiego PEN Clubu (1955–1958 w zarządzie). Wraz z Jarosławem Iwaszkiewiczem uczestniczy w kongresie PEN Clubu w Amsterdamie.

Jest delegatem ZLP na II Zjazd PZPR oraz (przez krótki czas) przewodniczącym Stołecznego Komitetu Frontu Narodowego. W latach 1954–1956 pełni funkcję wiceprezesa ZLP. Zostaje odznaczony orderem Sztandaru Pracy.

1955

Zamieszkuje z żoną przy ul. Nowomiejskiej 5 m. 5 w Warszawie.

W latach 1955–1960 ponownie jest członkiem kolegium redakcyjnego tygodnika „Nowa Kultura”, w którym publikuje artykuły, recenzje i prozę artystyczną.

Otrzymuje Państwową Nagrodę Literacką II stopnia za *Obywateli*.

W czerwcu bierze udział w kongresie PEN Clubu w Wiedniu.

Jesienią w „Nowej Kulturze” (nr 38) publikuje opowiadanie *Nim będzie zapomniany* (przedruk w tomie *Czerwona czapeczka*), odebrane powszechnie jako atak na Czesława Miłosza (przedrukowywane w zbiorach opowiadań Brandysa do 1966 roku).

1956

Publikuje opowiadanie *Obrona „Grenady”* („Twórczość” nr 1; przedruk w tomie *Czerwona czapeczka*; adaptacja Teatru TV pt. *Dr Faul* w reż. Jerzego Gruzy 1956; przekład francuski ukazuje się w 1957 w piśmie J. P. Sartre’a i Simone de Beauvoir „Les Temps modernes”, ponadto przekłady: duński, hebrajski, niemiecki, włoski).

Wydaje tom prozy *Czerwona czapeczka. Wspomnienia z teraźniejszości* (PIW, Warszawa, zawierający teksty z lat 1954–1956; wyd. 2 1957; adaptacja radiowa opowiadania *Hotel Rzymski* w reż. Zbigniewa Kopalko w grudniu 1954, teatralna opowiadania *Ręka Pilawca* 1956; przekłady poszczególnych opowiadań: czeski, włoski).

Wiosną wysłuchuje opowieści zwolnionych więźniów politycznych: Szczęsnego Dobrowolskiego (Felixsa Ziemińskiego), Józefa Kuropieski i Bronisława Zielińskiego.

W czerwcu wraz z m.in. Marią Dąbrowską i Janem Brzechwą bierze udział w kongresie PEN Clubu w Londynie; w powrotnej drodze odwiedzają Paryż.

24 października 1956 uczestniczy w wiecu poparcia dla Władysława Gomułki na placu Defilad w Warszawie.

W listopadzie, po interwencji Armii Radzieckiej na Węgrzech, wraz z 290 innymi pisarzami podpisuje list solidarności z pisarzami węgierskimi.

1957

Ukazuje się powieść *Matka Królów* (SW Czytelnik, Warszawa; przekład francuski w „Les Temps modernes” 1957–1958, wyd. osobne wraz z tłumaczeniem *Obrony „Grenady”* 1958, ponadto przekłady: angielski, duński, hebrajski, hiszpański, macedoński, niemiecki, serbsko-chorwacki, słoweński, węgierski, włoski — liczne wydania; w PRL nie wznawiana). Władze naciskają na pisarza, by nie wyrażał zgody na zagraniczne wydania utworu.

W latach 1957–1960 Kazimierz Brandys kilkakrotnie wyjeżdża z żoną z kraju, m.in. do ZSRR, Włoch, Niemiec Zachodnich i Francji, na ogół w związku z zagranicznymi wydaniem swojej prozy.

1958

Ukazuje się nowa redakcja *Drewnianego konia* (SW Czytelnik, Warszawa).

W latach 1958–1962 Kazimierz Brandys publikuje inspirowane m.in. podróżami na Zachód *Listy do pani Z. Wspomnienia z teraźniejszości* (4 tomy, wyd. łączne: *Listy do pani Z. Wspomnienia z teraźniejszości 1957–1961* — PIW, Warszawa 1963; pięć wydań do 1973; pierwodruk „Nowa Kultura” 1957–1958; przekłady: angielski, bułgarski, czeski, francuski, hiszpański, niemiecki — kilka wydań, serbsko-chorwacki, słowacki, węgierski, włoski; adaptacja teatralna pt. *Listy do p. Z.* w reż. Jana Maciejowskiego: Teatr „13 Muz”, Szczecin 1967, telewizyjne: 1961, 1973 — cykl adaptacji w reż. Jerzego Markuszewskiego w Teatrze TV, radiowa — 1972).

Otrzymuje nagrodę literacką „Nowej Kultury” (za *Listy do pani Z.*)

1959

Wydaje *Wspomnienia z teraźniejszości*, obejmujące materiały z tomów *Czerwona czapeczka* i *Listy do pani Z.* oraz teksty eseistyczne, recenzje i publicystykę (PIW, Warszawa 1959; adaptacja Teatru TV w reż. J. Gruzdy w 1961).

1960

Publikuje zbiór opowiadań *Romantyczność* (SW Czytelnik, Warszawa; zawartość: *Wywiad z Ballmeyerem*, przekłady: czeski, niemiecki, słowacki, węgierski, włoski, adaptacje: teatralna — Stary Teatr (Scena Kameralna), Kraków w 1965, reż. Tadeusz Jurasz; Teatr TV — reż. Andrzej Wajda w 1962, radiowa — reż. A. Bardini w 1962; *Romantyczność; Sobie i Państwu*, przekłady: słowacki, włoski, adaptacje: Teatr Satyryków STS, Warszawa 1971, reż. J. Markuszewski — łącznie z adaptacją utworu *Bardzo starzy oboje*, filmowa: etiuda *Kapelusz* w reż. Agnieszki Smoczyńskiej 2003; *Jak być kochaną*, przekłady: esperanto, niemiecki, rosyjski, słowacki, węgierski, włoski).

Pisze z Andrzejem Wajdą scenariusz do filmu *Samson*.

1961

Pobyt we Włoszech (Mediolan), gdzie poznaje m.in. włoskiego poetę Giovanniego Giudiciego, i we Francji (Paryż), gdzie spotyka Aleksandra Wata.

We wrześniu odbywa się premiera filmu *Samson* (reż. Andrzej Wajda).

1962

Kazimierz Brandys pisze scenariusz do filmu *Jak być kochaną* (reż. Wojciech J. Has, premiera: styczeń 1963).

Ukazuje się nowa redakcja *Samsona* (łącznie z *Antygoną*; SW Czytelnik, Warszawa, wyd. kolejne 1966).

Miesięcznik „Dialog” (nr 7) drukuje sztukę Kazimierza Brandysa *Inkarno. Komedia kryminalna* (przekłady: czeski, słowacki).

1963

Sztuka *Inkarno* zostaje wystawiona w kilku teatrach (prapremiera: Teatr im. Juliusza Osterwy, Lublin, reż. Stanisław Wieszczycki).

Film *Jak być kochaną* znajduje się w oficjalnej selekcji na festiwalu filmowym w Cannes. Otrzymuje też nagrody, m.in. za najlepszy scenariusz, na festiwalu w San Francisco.

W maju Kazimierz Brandys wyjeżdża do Cannes z twórcami filmu: W. Hasem, Barbarą Krafftówną, Zbigniewem Cybulskim.

W tym samym miesiącu odmawia wejścia do redakcji nowego tygodnika „Kultura”, utworzonego po likwidacji przez władze „Nowej Kultury” i „Tygodnika Kulturalnego”.

Ukazują się *Opowiadania 1954–1960* (PIW, Warszawa; teksty z tomów: *Czerwona czapeczka* i *Romantyczność*).

Ukazuje się *Sposób bycia* (Warszawa, SW Czytelnik; przekłady: czeski, francuski, niemiecki; adaptacja teatralna w reż. Zygmunta Hübnera i Jerzego Nowaka — Stary Teatr (Scena Kameralna), Kraków 1964).

1964

Kazimierz Brandys odmawia złożenia podpisu pod zredagowanym na zlecenie władz PRL listem pisarzy odcinającym się od sygnatariuszy „Listu 34”, protestujących przeciwko ograniczaniu wolności słowa w Polsce.

Otrzymuje nagrodę Isola d’Elba za włoskie wydanie *Listów do pani Z.*

W „Twórczości” (nr 9) ukazuje się utwór *Bardzo starzy oboje* (przekłady: niemiecki, słowacki, węgierski; liczne realizacje sceniczne, prapremiera w Teatrze Krypta, Szczecin, reż. Bohdan Gierszanin, 1965).

Jesienią Kazimierz Brandys wyjeżdża z żoną do Jugosławii (Belgrad) i do Włoch (Mediolan i Chiavari, gdzie spotyka się m.in. z mieszkającymi tam Marią i Bohdanem Paczowskimi, Franciszką Wars oraz Sławomirem Mroźkiem).

1965

Ukazuje się tom *Sposób bycia. Bardzo starzy oboje* (SW Czytelnik, Warszawa; wyd. 2: 1977).

1966

Premiera filmu *Sposób bycia* ze scenariuszem K. Brandysa i J. Markuszewskiego (reż. Jan Rybkowski).

Kazimierz Brandys opracowuje dialogi do filmu *Lalka* według powieści Bolesława Prusa (reż. Wojciech J. Has, premiera w 1968)

Ukazuje się książka *Dżoker. Wspomnienia z teraźniejszości*, zawierająca m.in. zapiski z podróży do Jugosławii i Włoch (PIW, Warszawa; wyd. 2: 1967; wyd. 3: 1969; powst. 1964–1965; przekłady: niemiecki, słowacki; fragm. na angielski).

Ukazuje się tom *Obrona „Grenady” i inne opowiadania* (PIW, Warszawa; obejmuje m.in. *Inkarno*).

Jesienią Kazimierz Brandys wraz z żoną płynie statkiem „Stefan Batory” z Gdyni do USA. Podróżuje po Stanach Zjednoczonych (odwiedza m.in. Nowy Jork, Minneapolis, Dallas, Wielki Kanion Kolorado, San Francisco, Nowy Orlean) i wygłasza odczyty na amerykańskich uniwersytetach (m.in. Yale). Szuka śladów po zmarłym w Ameryce bracie swojej matki, Janie Landau.

18 grudnia Brandysowie wracają do Warszawy. 19 grudnia, wraz z kilkoma innymi pisarzami, Kazimierz Brandys zrzeka się członkostwa w PZPR w proteście przeciw usunięciu z partii Leszka Kołakowskiego. W ciągu dziesięciolecia poprzedzającego tę decyzję pisarz stopniowo oddalał się od komunizmu: nie zgodził się na masowe wydanie *Obywateli*, odmawiał udziału w jury nagród państwowych oraz wejścia do prezydium Ogólnopolskiego Komitetu Pokoju i złożenia podpisu pod jego apelem, na zjazdach ZLP występował przeciw administracyjnym metodom sterowania kulturą; był kilkakrotnie wzywany do KC PZPR pod zarzutem działalności antypartyjnej.

1967

Na podstawie scenariusza K. Brandysa i J. Markuszewskiego powstaje film telewizyjny *Bardzo starzy oboje* (reż. J. Rybkowski; premiera w grudniu).

Kazimierz Brandys występuje w epizodycznej roli (mężczyzna wysyłający list) w filmie krótkometrażowym *Żelazna ręka* (reż. Bohdan Kosiński, Szymon Kobyliński).

Brandysów odwiedza Rita Labrosse, czego rezultatem jest krótka korespondencja Kazimierza Brandysa z Witoldem Gombrowiczem.

1968

W styczniu Kazimierz Brandys ogląda w Teatrze Narodowym *Dziady* w reż. Kazimierza Dejmka; po zakazaniu spektaklu zostaje jednym z mężów zaufania, przechowujących kopie złożonej w Sejmie petycji studentów protestujących przeciw tej decyzji. 29 lutego podczas nadzwyczajnego zebrania ZLP bierze aktywny udział w uchwaleniu tzw. rezolucji Kijowskiego domagającej się „przywrócenia [...] tolerancji i swobody twórczej”. W następnych miesiącach staje się przedmiotem ataków w prasie PRL.

Ukazuje się *Rynek. Wspomnienia z teraźniejszości*, zawierający m.in. zapiski z pobytu w USA (SW Czytelnik, Warszawa; wyd. nast.: 1972; pierwodruk fragm. „Twórczość” 1967 nr 3, „Świat” 1967 nr 12, 52/53; powst. 1966 — 1967; przekład niemiecki).

1969

Za namową A. Wajdy Kazimierz Brandys pisze scenariusz filmowy na podstawie *Rynku*; zostaje on zakwestionowany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, które nie zezwala na rozpoczęcie zdjęć.

1970

Kazimierz Brandys staje się obiektem inwigilacji Służby Bezpieczeństwa, w jego mieszkaniu zostaje założony podsłuch.

W lutym wraz z żoną wyjeżdża samochodem przez Czechosłowację i Austrię do Włoch (Mediolan) i do Francji, utrzymując się z zaliczek wydawców oraz honorariów za audycje telewizyjne i radiowe. W Paryżu mieszkają w hotelu PEN Clubu. Kazimierz Brandys kontaktuje się z Zygmuntem Hertzem, absolwentem łódzkiego gimnazjum Zgromadzenia Kupców, i odwiedza na jego zaproszenie Maisons-Laffitte.

Przez kilka tygodni Brandysowie przebywają w okolicach Gif-sur-Yvette. Kazimierz Brandys kontynuuje tam pisanie *Wariacji pocztowych*. Widują się z Ireną Krzywicką i Piotrem Słonimskim. Tak jak podczas innych wyjazdów Kazimierz Brandys prowadzi ożywioną korespondencję z Ireną Szymańską i Janiną Borowicz z SW „Czytelnik”.

„Le Monde” publikuje blok materiałów o Kazimierzu Brandysie z przekładem fragmentu *Dżokera*, artykułem Joanny Ritt i karykaturą pisarza.

W kwietniu ukazuje się *Mala księga* (SW Czytelnik, Warszawa; wyd. 2: 1975; powst. 1968–1969; przekłady: niemiecki, rumuński).

Ukazuje się wybór opowiadań *Jak być kochaną i inne opowiadania* (SW Czytelnik, Warszawa).

Kazimierz Brandys prowadzi na Sorbonie dwa cykle wykładów: „Literatura krajów słowiańskich” oraz „Dzieło literackie i jego epoka”. Współpracuje z pismem „Les Temps modernes”. Uzyskuje także honoraria za udział w audycjach radiowych.

Otrzymuje propozycję wykładów na Sorbonie na przyszły rok akademicki. Rozważa pozostanie za granicą.

W listopadzie spotyka się z przebywającym od pewnego czasu we Francji Adolfem Rudnickim, który informuje go o decyzji powrotu do kraju.

1971

Luty i marzec Brandysowie spędzają u I. Krzywickiej w Bures-sur-Yvette.

W „Kulturze” paryskiej (nr 3) ukazują się pisany na początku grudnia 1970 tekst Kazimierza Brandysa *List do Gustawa Grudzińskiego* (podpisany kryptonimem „Korespondent”), zawierający bardzo pesymistyczną diagnozę społecznej, politycznej i historycznej sytuacji w Polsce.

Na prośbę G. Herlinga-Grudzińskiego i Jerzego Giedroycia Kazimierz Brandys pyta J.P. Sartre’a, czy zgodziłby się przewodniczyć międzynarodowemu trybunałowi do spraw rozliczenia komunizmu; psuje to jego stosunki z filozofem.

Wiosną Brandysowie wracają do kraju, co odbija się echem w PRL-owskich mediach.

W sierpniu Kazimierz Brandys spotyka się z wiceministrem kultury Aleksandrem Syczewskim, by zaprotestować przeciw wycofaniu *Miasta niepokonanego* z listy lektur szkolnych.

W październiku jest jednym z sygnatariuszy listu w obronie uwięzionych uczestników antykomunistycznej organizacji Ruch.

1972

Od lutego do czerwca Kazimierz Brandys przebywa z żoną we Francji (Bagneux, Bures-sur-Yvette, Paryż).

W maju ukazują się *Wariacje pocztowe* (SW Czytelnik, Warszawa; wyd. 2: 1975; pierwodruk fragm. „Twórczość” 1970 nr 7/8, 1971 nr 10; powst. wrzesień 1969 – sierpień 1971; przekłady: niemiecki, włoski). W plebiscycie Radia Wolna Europa uznane za najlepszą książkę wydaną w kraju w tym roku. Utwór ma zrazu przychylne recenzje w prasie krajowej, ale w 1973 roku staje się przedmiotem licznych ataków. Zachowała się notatka Kazimierz Brandys informująca, że przed publikacją naciskano na niego, by usunął ostatni z listów składających się na powieść, dotyczący wydarzeń Marca 1968.

Kazimierz Brandys zaprzyjaźnia się z zafascynowanym *Wariacjami pocztowymi* Adamem Michnikiem.

1973

Ukazuje się tom *Opowiadania* (SW Czytelnik, Warszawa; wybór opowiadań z poprzednich tomów).

1974

Kazimierz Brandys jest członkiem jury Niezależnej Nagrody Literackiej (laureatami zostają Ryszard Krynicki i Kazimierz Orłoś).

Ukazuje się powieść *Pomysł*, nawiązująca do doświadczeń autora jako wykładowcy literatury polskiej za granicą (PIW, Warszawa; pierwodruk fragm. „Twórczość” 1973 nr 10; powst. lipiec 1972 – marzec 1973; przekłady: niemiecki, francuski, włoski, fragm. angielski). W plebisycie Radia Wolna Europa jest to najlepsza książka wydana w kraju.

W grudniu Kazimierz Brandys podpisuje przygotowany przez A. Michnika apel o umożliwienie Polakom w ZSRR kontaktu z polską kulturą (tzw. „List 15”).

1975

Ukazują się *Nowele filmowe* (Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa; zawartość: *Piękne uśmiechy dnia* — scenariusz na podstawie fragmentów *Rynku*, *Inkarno* — na podstawie dramatu, oraz zamówione przez A. Wajdę i Bolesława Michałka nowele do serialu telewizyjnego o Fryderyku Chopinie, planowanego przez Zespół Filmowy „X”: *Maestro* — pierwodruk „Dialog” 1973 nr 11, *W te dni przedostatnie...* — pierwodruk „Literatura” 1973 nr 33–34).

W „Twórczości” (nr 1975 12 i 1976 nr 1) ukazuje się — pod tytułem *Nierzeczywistość* — napisana w 1974 roku początkowa część powieści *Rondo*. Równolegle, od listopada 1974, Kazimierz Brandys pisze nową powieść, której również nadaje tytuł *Nierzeczywistość*. Oba utwory krążą w postaci maszynopisu pod jednym tytułem wśród znajomych pisarza.

1976

W styczniu Kazimierz Brandys jest jednym z inicjatorów (obok Jacka Bocheńskiego, Andrzeja Kijowskiego i Wiktora Woroszyńskiego) i sygnatariuszem skierowanego do Sejmu PRL „Memoriału 101” przeciwko projektowi zmian w konstytucji PRL.

W lutym zostaje wydany tzw. zapis cenzury m.in. na nazwisko Kazimierza Brandysa, co sprawia, że przez kilka lat jego utwory nie są w Polsce publikowane, nie pojawiają się o nim wzmianki w krajowej prasie, nie otrzymuje propozycji współpracy od wydawnictw, z filmu, radia czy telewizji, nie jest zapraszany na oficjalne spotkania autorskie. Podstawą utrzymania Brandysów stają się zagraniczne wydania książek pisarza.

Kazimierz Brandys uzyskuje paszport na wyjazd do Francji, gdzie 11 czerwca w paryskim Centre du Dialogue księży pallotynów odbywa się jego wieczór autorski (czyta fragmenty *Nierzeczywistości*).

We wrześniu w Warszawie bierze udział w zebraniu założycielskim Komitetu Obrony Robotników (do KOR nie przystępuje).

W październiku uczestniczy w zebraniu dotyczącym powołania niezależnego czasopiisma literackiego, które skutkuje powstaniem w roku następnym pisma „Zapis”.

W grudniu podpisuje skierowaną do Sejmu PRL petycję o powołanie komisji do zbadania skutków represji wobec uczestników protestów robotniczych w Radomiu i Ursusie.

1977

W styczniu wchodzi w skład kolegium redakcyjnego wydawanego poza cenzurą czasopisma „Zapis”. W piśmie tym będą się ukazywały m.in. fragmenty *Nierzeczywistości* i *Miesiący*.

Podpisuje apel o uwolnienie aresztowanych członków KOR.

Składa w wydawnictwie „Czytelnik” maszynopis powieści *Rondo* (publikacja wstrzymanywana przez władze do 1982).

Wydaje w drugim obiegu powieść *Nierzeczywistość* (Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa; przedruk: Instytut Literacki, Paryż 1978; liczne przedruki drugoobiegowe w Polsce; przekłady: angielski, francuski, hiszpański, serbsko-chorwacki, szwedzki; powst. 1974–1975). Jest to pierwsza powieść polska wydana w kraju poza cenzurą.

1978

Od stycznia pisarz przez kilka miesięcy przebywa z żoną w Niemczech Zachodnich.

„Twórczość” (nr 3) publikuje opowiadanie *Spokojne lata pod zaborem* (w roku kolejnym ukazuje się jego przekład niemiecki). To jedyna w ciągu pięciu lat publikacja Kazimierza Brandysa w oficjalnym wydawnictwie krajowym.

W sierpniu w jednym z punktów składowych NOW-ej Służba Bezpieczeństwa rekwiruje 400 egzemplarzy *Nierzeczywistości*.

Kazimierz Brandys zostaje członkiem Towarzystwa Kursów Naukowych.

1979

Otrzymuje zaproszenie Niemieckiej Akademii Sztuki na półroczny pobyt do Berlina Zachodniego. Wydział Kultury KC PZPR nie wydaje zgody na wyjazd.

Jerzy Domaradzki proponuje pisarzowi sfilmowanie opowiadania *Romantyczność*. W kolejnych miesiącach odbywają liczne rozmowy na temat adaptacji tekstu.

We wrześniu Kazimierz Brandys otrzymuje nagrodę Studenckiego Komitetu Solidarności we Wrocławiu za *Nierzeczywistość*.

1980

19 lutego SB nie dopuszcza do zorganizowanego w ramach TKN wieczoru autorskiego Kazimierza Brandysa w Warszawie.

Pisarz nie otrzymuje paszportu na wyjazd do Francji.

12 marca podpisuje list grupy twórców wysuwający kandydaturę Czesława Miłosza do Literackiej Nagrody Nobla.

W kwietniu redaguje pismo adresowane do Prezydium Zarządu Głównego ZLP, domagając się interwencji w sprawie aresztowanego Mirosława Chojeckiego, twórcy NOW-ej i członka KOR; wraz z kilkoma pisarzami podpisuje także poręczenie za Chojeckiego.

We wrześniu po złożeniu odwołania Kazimierz Brandys otrzymuje paszport zagraniczny.

9 października jako „senior” zostaje włączony do Zarządu Głównego ZLP (wraz z m.in. Tadeuszem Konwickim i W. Woroszyłskim).

W październiku w wyniku działań ZLP zapis cenzury na nazwiska Kazimierza Brandysa i wielu innych pisarzy zostaje cofnięty.

W drugim obiegu ukazuje się pierwsza część eseistyczno-dziennikowych zapisków pt. *Miesiące* (jako setna pozycja NOW-iej, Warszawa; pierwodruk fragm. „Zapis” nr 11 — 12; przekłady tej i kolejnych części w całości lub wyborze: angielski, duński, francuski, niemiecki, serbsko-chorwacki, szwedzki, włoski).

10 listopada Kazimierz Brandys bierze udział w walnym zebraniu warszawskiego oddziału ZLP, odkładając zaplanowany wyjazd zagraniczny; w swoim wystąpieniu upomina się o docenienie roli działaczy KOR w procesach demokratyzacji życia społecznego w Polsce.

Od listopada do czerwca roku następnego przebywa z żoną w Berlinie Zachodnim.

Powstają filmy telewizyjne: *Spokojne lata* (reż. Andrzej Kotkowski) ze scenariuszem K. Brandysa i A. Kotkowskiego na podstawie opowiadania *Spokojne lata pod zaborem* (premiera 1982) oraz *Bardzo starzy oboje* (reż. Jarosław Sztukowski).

1981

Ukazuje się emigracyjne wydanie *Miesiący 1978–1979* (Instytut Literacki, Paryż).

W trakcie pobytu na stypendium w Berlinie Zachodnim Kazimierz Brandys w kwietniu na kilka tygodni wyjeżdża z żoną do Paryża (mieszkają w Centre du Dialogue), a w maju do Sztokholmu na spotkanie PEN Clubu.

Na początku czerwca Brandysowie wracają do Polski. Pisarz przemycza pod ubraniem maszynopis dalszej części *Miesiący*.

We wrześniu Kazimierz Brandys bierze udział w spotkaniu mającym na celu powołanie oficyny wydawniczej przy ZLP (do jej utworzenia nie dochodzi).

Na przełomie września i października podczas drugiej tury Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” podpisuje przygotowany w redakcji miesięcznika „Więź” apel trzydziestu pięciu intelektualistów wzywający władze i opozycję do złagodzenia napięcia w kraju.

„Polityka” nr 44 drukuje fragment *Nierzeczywistości* (z ustępem *Miesiący* informującym o genezie tej powieści), a „Literatura” — *Miesiący* (autor nie godzi się na sugerowane przez redakcję cięcia cenzuralne). Fragmenty *Miesiący* jesienią są także czytane na antenie programu III Polskiego Radia.

Janusz Zaorski rozpoczyna zdjęcia do adaptacji *Matki Królów*.

4 grudnia Kazimierz Brandys odlatuje z żoną do USA, na zaproszenie J. Gośławskiej-Minkiewicz. Znowu przemycza maszynopis drugiego tomu *Miesiący*. Ogłoszenie stanu wojennego w Polsce sprawia, że Brandysowie decydują się na pozostanie za granicą. Mieszkają w Nowym Jorku. Kazimierz Brandys otrzymuje trzymiesięczne stypendium. Często bywa w Polskim Instytucie Naukowym w Ameryce (PIASA). Spotyka się tam m.in. z prof. Feliksem Grossem. Odwiedza także siostry Halinę Rodzińską i Felicję Krance, z domu Lilpop.

1982

Ukazują się *Miesiące 1980–1981* (Instytut Literacki, Paryż; pierwodruk fragm. „Zapis” nr 17; przedruk krajowy: NOW-a, Warszawa 1987). Nie mając źródeł utrzymania w USA, Kazimierz Brandys prosi Konstantego A. Jeleńskiego i Krzysztofa Pomiana o pomoc w osiedleniu się w Paryżu.

19 kwietnia Brandysowie przylatują do Paryża. Za radą przyjaciół Kazimierz Brandys zwraca się do mera Paryża z prośbą o przydział mieszkania. Zamieszkują najpierw w Centre du Dialogue przy rue Surcouf, a potem, dzięki Ministerstwu Kultury Francji, w Cité Internationale des Arts przy rue de l’Hôtel de Ville. Utrzymują kontakty towarzyskie z mieszkającymi tam Milanem Kunderą i jego żoną Verą.

Kazimierz Brandys otrzymuje trzymiesięczne stypendium od Fondation pour une entraide intellectuelle européenne (FEIE) i jednorazową zapomogę z Centre Nationale des Lettres.

W kraju ukazuje się powieść *Rondo* (SW Czytelnik, Warszawa; wyd. 2: Verba, Chotomów 1991; powst. 1974–1977; przekłady: angielski, francuski, holenderski, niemiecki, serbsko-chorwacki, węgierski, włoski).

Kazimierz Brandys otrzymuje z Uniwersytetu Columbia zaproszenie na wykłady w następnym roku akademickim.

Podjeżdża współpracę z Rozgłośnią Polską Radia Wolna Europa (co dla władz PRL jest równoznaczne z decyzją o pozostaniu na emigracji). Prowadzi także cykl cotygodniowych audycji w języku polskim w Radio France Internationale.

Otrzymuje nagrodę „Wiadomości” za rok 1981 za *Miesiące*; w oficjalnej prasie krajowej trwają ataki na tę książkę.

Powstaje film *Matka Królów* (reż. Janusz Zaorski); prezentowany jest tylko na zamkniętych pokazach (oficjalna premiera: marzec 1987).

Brandysowie remontują mieszkanie otrzymane dzięki decyzji ówczesnego mera Paryża Jacques’a Chiraca przy 22 rue François Miron w IV dzielnicy.

30 sierpnia wyjeżdżają ponownie do USA. Jako *writer in residence* na Columbia University w Nowym Jorku Kazimierz Brandys prowadzi wykłady na temat „Literatura polska od *Dziadów* do *Małej apokalipsy*”. Zamieszkują w Butler Hall przy 119 Ulicy.

1983

Kazimierz Brandys otrzymuje nagrodę Fundacji Alfreda Jurzykowskiego za rok 1982. Podczas wręczenia nagrody spotyka dawnych uczniów warszawskiego gimnazjum Reja: Zdzisława Baua, prof. H. Koprowskiego, prof. Jana Venuleta.

Do końca maja Brandysowie przebywają w USA. Kazimierz Brandys kontynuuje wykłady. Bywa w siedzibie Fundacji Kościuszkowskiej. W „New York Times Magazine” ukazują się fragment *Miesiący*.

Nocą z 4 na 5 czerwca Brandysowie wylatują do Paryża.

W czerwcu zamieszkują na krótko w Cité Internationale des Arts. Na przełomie czerwca i lipca wprowadzają się do mieszkania przy rue François Miron, umeblowanego dzięki pomocy przyjaciół. Utrzymują się z honorarium Brandysa z Uniwersytetu Co-

lumbia i wynagrodzeń za publikacje zagraniczne. W późniejszych latach Kazimierz Brandys nabywa prawo do bezpłatnej opieki zdrowotnej i francuskiej emerytury.

1984

Od początku roku na zaproszenie M. Kundery Kazimierz Brandys wykłada w École des hautes études en sciences sociales na Sorbonie (tytuł cyklu wykładów: „Z dziejów inteligencji polskiej”).

Ukazują się *Miesiące 1982–1984* (Instytut Literacki, Paryż; przedruk krajowy: NOW-a, Warszawa 1988; pierwodr. fragm. „Kultura” 1983 nr 6).

1986

W styczniu w „Kulturze Niezależnej” ukazuje się wywiad Jacka Trznadla ze Zbigniewem Herbertem (włączony w tym samym roku do książki *Hańba domowa*, wyd. NOW-a oraz Instytut Literacki), atakujący pisarzy związanych z opozycją demokratyczną — dawnych komunistów (m.in. Brandysa, Andrzejewskiego, Konwickiego).

W październiku za włoskie wydanie *Ronda* Kazimierz Brandys otrzymuje nagrodę literacką Prato-Europa.

W listopadzie odwiedzają z żoną Izrael.

1987

Ukazują się *Miesiące 1985–1987* (Instytut Literacki, Paryż i NOW-a, Warszawa; pierwodruk fragm. „Kultura” 1986, nr 1/2 i 7/8).

1988

W grudniu w Pescina we Włoszech Kazimierz Brandys odbiera międzynarodową nagrodę literacką im. Ignazia Silone za włoskie wydanie *Miesiący*. Nieporozumienie związane z wymianieniem wśród jurorów Cz. Miłosza, który tę informację dementuje, prowadzi w efekcie do zerwania współpracy Kazimierza Brandysa z „Kulturą”.

W związku z przemianami politycznymi w Polsce Kazimierz Brandys postanawia zakończyć pisanie *Miesiący*.

1989

Ukazuje się wznowienie *Wariacji pocztowych* (Aneks, Londyn; wyd. uzupełnione przez Jana Zielińskiego na podstawie fragmentów *Miesiący*).

4 czerwca w ambasadzie polskiej w Paryżu Kazimierz Brandys bierze udział w wyborach do Sejmu i Senatu.

22 czerwca umiera Halina Mikołajska, żona Mariana Brandysa, aktorka i działaczka KOR.

We wrześniu Kazimierz Brandys odwiedza Szwajcarię (Bazylea), spotykając się tam z Gustawem Holoubkiem i Andrzejem Szczepkowskim.

Kazimierz Brandys zostaje członkiem Stowarzyszenia Pisarzy Polskich.

1990

Ukazuje się zbiór tekstów dialogowych *Sztuka konwersacji* (Aneks, Londyn; zawartość m.in.: *Bardzo starzy oboje*; *Sztuka konwersacji* — prapremiera adaptacji scenicznej: Teatr Polski, Warszawa 1988, reż. Andrzej Łapicki; *Obiady dla inteligencji*; *Pani King* — pierwodruk pt. *Pernambuco*: „Zeszyty Literackie” 1989 nr 28, adaptacja Teatru TV, 1991, reż. J. Markuszewski; wyd. osobne utworu tytułowego: Wyd. UMCS, Lublin 2000; przekłady: serbsko-chorwacki, włoski).

Jesienią Kazimierz Brandys wraz z żoną odwiedza Polskę po raz pierwszy od wprowadzenia stanu wojennego. W kolejnych latach wielokrotnie spędzają w kraju wakacje.

Powstaje przeróbka sceniczna *Wariacji pocztowych* autorstwa Piotra Loretza (rękopis).

1991

Ukazuje się tom esejów biograficznych *Charaktery i pisma* poświęconych Oscarowi Wilde’owi, André Gide’owi i Paulowi Léautaud (wyd. Aneks, Londyn; zawartość: *Hotel d’Alsace*, *Ulica Vaneau*, *Czlekozwierz z Fontenay*; przekłady: francuski, serbsko-chorwacki, węgierski, włoski) oraz wznowienie *Dżokera* (PIW, Warszawa) i *Matki Królów* (Offmax, Sosnowiec; wyd. kolejne: Prószyński i S-ka 2010).

Powstaje film dokumentalny *Nie będzie zapomniany. Kazimierz Brandys. Paryż 1991* w reż. Mieczysława B. Vogta.

Ryszard Bugajski planuje realizację anglojęzycznego filmu fabularnego na podstawie *Ronda*. Miałyby to być koprodukcja polsko-kanadyjsko-niemiecka (partnerem ze strony polskiej miało być Studio Filmowe Perspektywa).

1992

W marcu Kazimierz Brandys wraz ze swą włoską tłumaczką Giovanną Tomassucci uczestniczy w festiwalu Nord Sud Est Ovest na Università Cattolica w Mediolanie, odbywając publiczną dyskusję z Christą Wolf.

1993

Kazimierz Brandys zostaje odznaczony przez ministra kultury Republiki Francuskiej Orderem Sztuk Pięknych i Literatury (Ordre des Arts et des Lettres).

Ukazują się w niewielkim wyborze *Listy do pani Z.* (Aneks, Londyn; wyd. kolejne: Prószyński i S-ka, Warszawa 1999) oraz wznowienie *Wariacji pocztowych* (Siedmióróg, Wrocław; wyd. kolejne: PIW, Warszawa 1994; SW Czytelnik, Warszawa 2000; Świat Książki, Warszawa 2005 — z przedmową Andrzeja Z. Makowieckiego; Biblioteka „Polityki” 2009).

1994

Ukazuje się wznowienie *Rynku* (Oficyna Wydawnicza MOST; z wywiadem z autorem) oraz tomu *Jak być kochaną i inne opowiadania* (Wydawnictwo Literackie, Kraków; wybór utworów z tomów *Czerwona czapeczka*, *Romantyczność*, *Sztuka konwersacji*; z wywiadem z autorem).

Powstaje scenariusz J. Domaradzkiego do filmu *Romantyczność*. Spółka Astra Film zawiera z Kazimierzem Brandysem umowę na odstąpienie praw do ekranizacji (film nie powstał).

1995

Ukazuje się książka autobiograficzna *Zapamiętane* (Wydawnictwo Literackie, Kraków, zamiast posłowania wywiad autora z samym sobą; przekład francuski, serbsko-chorwacki).

Lato Kazimierz i Maria Brandysowie spędzają w Polsce.

Jesienią i zimą, wskutek komplikacji pooperacyjnych, pisarz przez kilka miesięcy przebywa w ciężkim stanie w szpitalu, w tym dwa miesiące w stanie śpiączki farmakologicznej.

1996

Przechodzi długą rehabilitację, opisaną później w *Przygodach Robinsona*.

1997–1998

Ukazuje się zbiorowe wydanie *Miesiący* (t. 1: 1978–1981, t. 2: 1982–1987; Iskry, Warszawa)

1998

Kazimierz Brandys ponownie odwiedza wraz z żoną Polskę. Po raz ostatni spotyka się z bratem.

Otrzymuje Nagrodę Polskiego PEN Clubu im. Jana Parandowskiego.

20 listopada w Warszawie umiera Marian Brandys.

1999

Ukazują się *Przygody Robinsona* (Iskry, Warszawa; pierwodruk fragm. „Kultura” 1998 nr 5, 10; przekład włoski), w których Kazimierz Brandys ujawnia, że ma mieszkającą w Izraelu córkę (poczętą z krótkotrwałego związku w czasie powstania warszawskiego) oraz wnuczkę.

Ukazuje się osobne wydanie opowiadania *Wywiad z Ballmeyerem* (Wyd. UMCS, Lublin), wznowienie *Miasta niepokonanego* (Prószyński i S-ka, Warszawa) oraz wybór opowiadań *Jak być kochaną* (Prószyński i S-ka, Warszawa; zawartość: *Jak być kochaną*, *Sobie i Państwu*, *Romantyczność*, *Bardzo starzy oboje*, *Inkarno*, *Sztuka konwersacji*).

11 czerwca w cyklicznej audycji TVP *Telewizyjne wiadomości literackie* zostaje wyemitowany film Stanisława Beresia *Kazimierz Brandys — przygody Robinsona*.

2000

11 marca Kazimierz Brandys umiera w Paryżu. Jego prochy zostają rozsypane na cmentarzu Père-Lachaise.

20 marca Telewizja Polska emituje długą rozmowę S. Beresia z pisarzem *Między historią a naturą, czyli każdy ma swojego anioła*.

2003

Pośmiertnie ukazuje się autobiograficzny tom *Co nie jest prawdą. Notatki z lektur i z życia* (W.A.B., Warszawa; wybór tekstów publikowanych w latach 1999–2000 w „Rzeczpospolitej” i „Gazecie Wyborczej”).

2007

12 marca w Paryżu umiera Maria Brandys, jej prochy również zostają rozsypane na cmentarzu Père-Lachaise.

2010

6 września na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej w Warszawie zostaje odsłonięta tablica (wmurowana w nawierzchnię alejki) poświęcona Marii i Kazimierzowi Brandysom. Zgodnie z wolą żony pisarza dochody z tytułu praw autorskich do jego spuścizny przeznaczane są na ochronę dziedzictwa żydowskiego w Polsce.

WAŻNIEJSZE ŹRÓDŁA

- Archiwum Kazimierza Brandysa w Bibliotece Narodowej w Warszawie;
A. Bikont, J. Szczęsna, *Lawina i kamienie. Pisarze wobec komunizmu*, Warszawa 2006;
S. Beres, *Między historią a naturą, czyli każdy ma swojego anioła*. Rozmowa z K. Brandysem, [w:] tegoż, *Historia literatury polskiej w rozmowach. XX–XXI wiek*, Warszawa 2003;
K. Brandys, *Co nie jest prawdą. Notatki z lektur i życia*, Warszawa 2003;
—, *Dżoker. Wspomnienia z teraźniejszości*, wyd. 4, Warszawa 1991;
—, *Mała księga*, Warszawa 1970;
—, *Miesiące 1978–1981*, Warszawa 1997;
—, *Miesiące 1982–1987*, Warszawa 1998;
—, *Przygody Robinsona*, Warszawa 1999;
—, *Rynek. Wspomnienia z teraźniejszości*, wyd. 3, opracowane przez autora, Warszawa 1994;
—, *Zapamiętane*, Kraków 1995;
M. Brandys, *Dziennik 1972*, Warszawa 1997;
—, *Dziennik 1976–1977*, Warszawa 1996;
—, *Dziennik 1978*, Warszawa 1997;
Encyklopedia teatru polskiego, <http://www.encyklopediateatru.pl/>;
M. Fik, *Kultura polska po Jalcie. Kronika lat 1944–1981*, London 1989;
J. Kandziora, Z. Szymańska, przy współpracy K. Tokarzówny, *Bez cenzury 1976–1989: literatura, ruch wydawniczy, teatr. Bibliografia*, Warszawa 1999;
Obieg NOW-ej, wybór i oprac. Ł. Bertram, Warszawa 2013;
Polska Bibliografia Literacka, oprac. Zespół Poznańskiej Pracowni Bibliograficznej Instytutu Badań Literackich PAN pod kierunkiem Stefana Vrtela-Wierczyńskiego, 1957–;
Słownik współczesnych pisarzy polskich, t. 1, 4, oprac. zespół pod red. E. Korzeniewskiej, Warszawa 1963, 1966;
M. Wojewódzki, *W tajnych drukarniach Warszawy 1939–1944. Wspomnienia*, Warszawa 1976;
W. Woroszyński, *Dzienniki*, t. 1–2, oprac. A. Dębska, wstęp A. Friszke, Warszawa 2017–2018;
Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny, t. 1, 10, oprac. zespół pod red. J. Czachowskiej i A. Szalagan, Warszawa 1994, 2007;
J. Ziomek, *Kazimierz Brandys*, Warszawa 1964.